

ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ЕМІСІЇ ТА ОБІГУ ГОТІВКИ

Постановка проблеми. Однією з головних функцій центральних банків, зокрема й Національного банку України, є монополне здійснення емісії національної валюти та організація її обігу. Саме при виконанні функції емісії грошей центральний банк визначає порядок ведення касових операцій, встановлює правила перевезення, зберігання та інкасації готівки, забезпечує створення резервних фондів банкнот і монет, визначає ознаки платоспроможності грошових запасів, а також порядок заміни або знищення пошкодженої готівки.

Метою статті є дослідження проблем організації емісії та обігу готівки.

Виклад основного матеріалу.

Загальні поняття та підходи до управління готівкою

У країнах ЄС частка розрахунків готівкою в сукупному грошовому обороті в останні роки не перевищує 3-8 %. Це досягається переведенням заробітної плати робітників і службовців на банківські рахунки та широким впровадженням систем електронних платежів і розрахунків. Тенденції останніх років показали, що в країнах з перехідною економікою, де рівень заробітної плати є низьким, обсяг готівки на душу населення майже дорівнює розміру середньої заробітної плати. Натомість у країнах з розвинутою ринковою економікою, де лише незначна частина населення отримує заробітну плату готівкою, обсяг готівки на душу населення є істотно меншим. Зокрема, у Німеччині він становить лише 30 % від рівня заробітної плати, а у Франції – 20 % [4].

Ці тенденції підтверджуються і динамікою частки готівки (M0) в грошовій масі (M2) зазначених країн, яка у 2005 році знаходилась на рівні 9-10 %, а в Україні вона становила 31,2 %, що свідчить про відчутно вищий рівень використання готівки в сукупному грошовому обороті.

На сьогодні для світової практики характерні дві основні моделі центрального емісійного банку: англосаксонська (типові представники – Великобританія та США) та континентальна (більшість європейських країн).

В англосаксонській моделі грошова емісія здійснюється окремим від центрального банку органом, який передає потім емісійні банківські білети банківським установам. В США це відбувається в межах Федеральної резервної системи. У континентальній системі рішення про грошову емісію приймається безпосередньо центральним банком в межах, визначених правовими нормами.

У більшості країн світу врегульовано не тільки технічні принципи емісії та вилучення з обігу банківських білетів, а й розміри емісії. Визначені також конкретні види і форми покриття емітованої грошової маси: золото, векселі Державного казначейства, державні цінні папери, поручительства у міжнародних фінансових організаціях, валюта тощо [6].

Готівковий оборот забезпечується банкнотами і монетами національної грошової одиниці.

Порівняно з монетами банкноти мають свої переваги та недоліки (табл. 1), що значною мірою впливають на особливості їх обігу.

Таблиця 1

Особливості обігу банкнот

Переваги	Недоліки
Зручність використання в розрахунках (номінальна вартість банкнот більша ніж монет)	Зношуваність (особливо банкнот малого та середнього номіналів)
Простота транспортування	Більша ймовірність підробки порівняно з монетами
Відносна легкість обробки	Більша можливість неавтоматичного пошкодження

У побудові системи обігу готівки найбільш цікавим є досвід Нідерландів, який можна вважати типовим для організації готівкового обігу країн Єврозони.

Планування потреби в готівці та емісію банкнот здійснює Банк Нідерландів, емітентом монет є Міністерство фінансів, якому належить Королівський монетний двір, а введення грошей в обіг відбувається через чотири регіональні управління центрального банку (рис. 1). Обробку, доставку, видачу, інкасацію готівки здійснюють приватні спеціалізовані фірми, які для цього мають отримати дозвіл Банку Нідерландів.

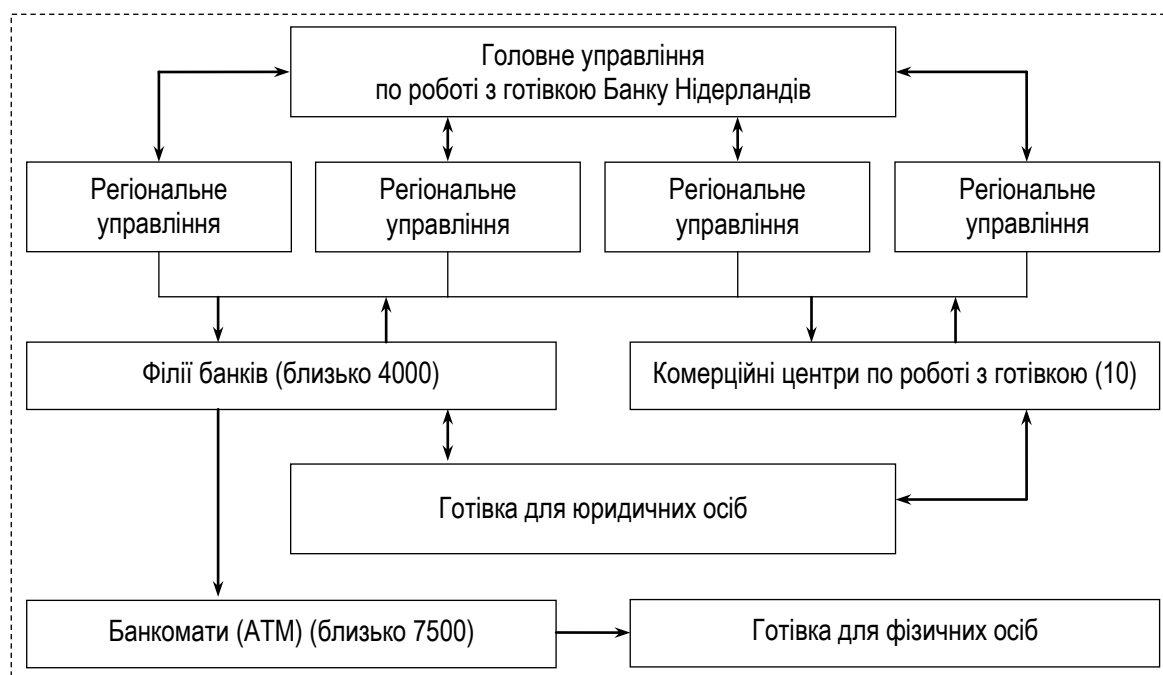

Рис. 1. Схема введення готівки в обіг Банком Нідерландів

З метою забезпечення стабільного функціонування системи обігу готівки Банк Нідерландів створює три типи запасів банкнот: робочі, резервні та стратегічні.

Аналіз структури готівки країн Єврозони

Процеси світової глобалізації вносять свої корективи у формування готівкової маси. Створення Європейського монетарного Союзу, зокрема введення в обіг єдиної валюти, поставило нові завдання перед утвореним Європейським

центрального банку щодо ефективного формування готівки в обігу. Питання емісії готівкового євро та його транспортування в усі країни Євросони було вирішено з урахуванням досвіду Федеральної резервної системи США – право емітувати готівку розподілено між центральними банками країн Євросони.

Протягом 2006 р. Європейський центральний банк планує найбільше емітувати банкнот номіналом 20 євро (1940 млн. штук). Однак за сумою лідерство посідає банкнота номіналом у 50 євро (96000 млн. євро). На нашу думку, це пояснюється популярністю банкнот зазначених номіналів серед населення, а також високим рівнем розвитку безготівкових розрахунків, що дозволяє не створювати надлишковий запас готівки, який потребує банкнот великих номіналів. Такий висновок підтверджується аналізом структури банкнот євро, що були емітовані протягом 2002-2005 рр.

Всього протягом 2002-2005 рр. було емітовано 13081 млн. банкнот. Найбільше було емітовано банкнот номіналом 20 євро (3616 млн. штук, тобто 72320 млн. євро), банкнот номіналом 10 і 50 євро дещо менше (3442 і 3182 млн. штук відповідно).

Аналіз готівки в розрізі номіналів банкнот підтверджує превалювання в структурі євро банкнот середнього номіналу.

Відносно незначна кількість випуску банкнот номіналом 5 і 200 євро (1771 і 133 млн. штук відповідно), на нашу думку, пояснюється можливістю формування цих номіналів банкнотами та монетами інших номіналів. Частково це стосується й банкнот номіналом 500 євро, яких було випущено в 2,2 рази більше (294 млн. штук) ніж номіналом 200 євро.

Наведений загальний аналіз структури банкнот, що були випущені Європейським центральним банком, показав, наскільки важливим у процесі планування випуску банкнот є врахування особливостей розвитку того чи іншого регіону, ментальності населення (адже не всі мешканці країн ЄС на однаковому рівні використовують платіжні картки в щоденних розрахунках).

Іншим важливим елементом готівкової маси є розмінні *монети*. Оскільки монети в обігу перебувають довше ніж банкноти, Європейський центральний банк випустив в обіг і публікує дані щодо монет станом на початок 2002 року. Так, відповідно до вказаних даних, в країнах Євросони випущено 51613 млн. монет усіх номіналів [9].

Проаналізувавши структуру монет, емітованих в ЄС, можна констатувати домінування монет номіналом 1 (9000 млн. штук) і 10 центів (8272 млн. штук), що становить 33,46 % від загальної кількості випущених монет. Взагалі ж монет дрібних номіналів (від 1 до 10 центів) емітовано 32426 млн. штук, що складає 62,83 % від загальної кількості емітованих монет євро.

Ситуація з монетами великих номіналів (від 20 центів до 2 євро) аналогічна тій, яку ми виявили в результаті аналізу структури банкнот. Монет найбільших номіналів (1 і 2 євро) випущено найменше – 9,25 і 5,19 % відповідно, або 7454 млн. штук. Причиною цього є можливість формування певного номіналу за рахунок інших монет, зокрема за допомогою монет номіналом 20 і 50 центів, яких емітовано 11733 млн. штук, або 22,73 % від загальної кількості монет.

Випуск монет здійснювався центральними банками країн Євросони нерівномірно. Німеччина випустила найбільшу кількість монет – 17000 млн. штук

(32,9 % від загальної кількості). Далі йдуть Франція (15,8 %), Італія (15,4 %) та Іспанія (13,7 %).

Наразі в обігу перебуває 10368 млн. банкнот і 62976 млн. євроцентів.

Організація обігу та структура готівки в Україні

Забезпечення економічних суб'єктів готівкою реалізується через установи банків, які здійснюють інкасацію коштів, що перевищують встановлені касові ліміти та виконують заявки економічних суб'єктів на підкріплення готівкою. Банки, в свою чергу, звертаються до територіальних управлінь Національного банку України за підкріпленням (видачею) банкнот і монет відповідно до заявок, заміною вилучених з обігу внаслідок зношеності банкнот і монет та\або здають готівку (рис. 2).

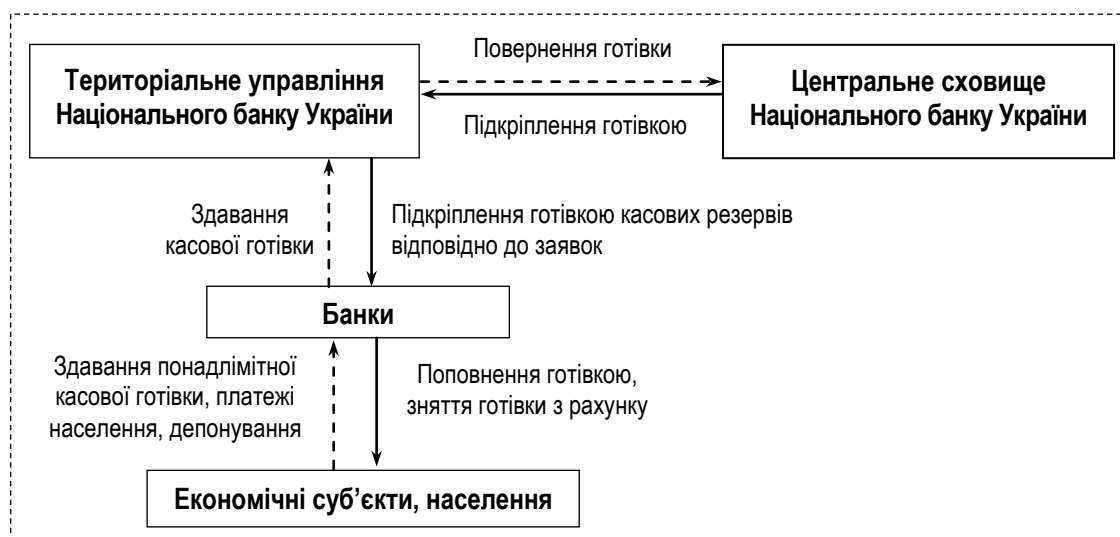

Рис. 2. Принципова схема обігу готівки в Україні

Формування заявки банками на підкріплення здійснюється з урахуванням очікуваних обсягів надходжень готівки з кас підприємств і від населення та готівкових виплат. Кошти, що мають надійти від територіального управління Національного банку, спрямовуються на покриття можливої різниці між надходженнями готівки до кас банків та потребою в ній.

Територіальні управління Національного банку України, в свою чергу, на підставі заявок банків видають відповідну кількість банкнот і монет, що необхідна для забезпечення нормального готівкового обігу регіону.

Банки безпосередньо видають готівку своїм клієнтам, таким чином вводячи її в обіг.

Таким чином, територіальні управління Національного банку України можуть впливати на забезпеченість регіонів готівкою через управління запасами готівки (рис. 3).

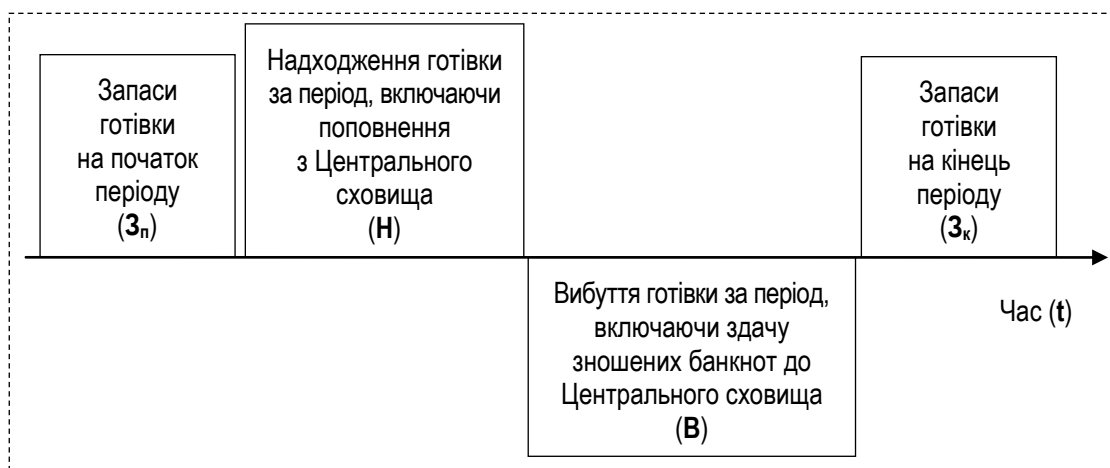

Рис. 3. Схема обігу готівки у звітному періоді

Висновки. Отже, підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що питання емісії та управління готівкою є надзвичайно важливими для центральних банків як країн з розвинутою ринковою економікою, що мають високий рівень розвитку сучасних платіжних технологій, так і для України, де частка готівки у грошовій масі залишається високою.

Однак, зважаючи на відчутну інтенсифікацію запровадження в Україні електронних платіжних технологій, питання удосконалення процесів управління готівкою з метою їх оптимізації, набуває все більшого значення. Його вирішення має ґрунтуватися на використанні досвіду країн з розвинутою ринковою економікою, зокрема країн Євразії, та врахуванні впливу таких макроекономічних факторів, як інфляція та зростання реальних доходів населення, які в Україні серед інших чинників формування грошового обігу мають вирішальний вплив на структуру готівки.

Список літератури

1. Гальчинський А. Теорія грошей: Навч. посібник. – К.: Основи, 1998. – 415 с.
2. Голикова Ю.С., Хохленкова М.А. Банк Росії: організація діяльності. – Книга 1. – М.: ООО ИКК “ДеКа”, 2000. – С. 127-196.
3. Деньги и регулирование денежного обращения: Научный альманах / Под ред. Л.Н. Красавиной – М.: Финансы и статистика, 2002. – 220 с.
4. Дорофеева Н. Структура банкнот і монет, які перебувають в обігу на території України та в деяких країнах світу // Вісник Національного банку України. – 2003. – № 1. – С. 3-12.
5. Косой А.М. Платежный оборот: исследование и рекомендации. – М.: Финансы и статистика, 2005. – 264 с.
6. Лагутін В.Д. Гроші та грошовий обіг: Навч. посібник. – К.: Знання, КОО, 2003. – 199 с.
7. Толстой О. Банкнота номіналом 500 гривень з'явиться в обігу ще в цьому році // Дзеркало тижня. – 2006. – № 33(612).
8. Усов В.В. Деньги. Денежное обращение. Инфляция: Учеб. пособие для вузов. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1999. – 544 с.
9. www.ecb.int – матеріали сайту Європейського центрального банку.
Отримано 13.11.2006